

«**Mé mon pare feia un dret de nos parlar francès**». **Testimoniatges de l'abandó del català a la Catalunya del Nord**

“But my father considered a right to do us speak French”.
Testimonies of the abandonment of Catalan in North Catalonia

Brauli MONTROYA ABAT
Universitat d'Alacant

Data de recepció: 28 de març de 2016

Data d'acceptació: 30 de maig de 2016

RESUM

Aquest article és una aproximació a la cronologia i la justificació del procés d'interrupció de la transmissió intergeneracional del català pel francès a la Catalunya del Nord a través de les històries de vida d'un conjunt de testimonis que l'han viscut en primera persona. La cronologia apunta al començament del procés a Perpinyà i a l'escampament posterior a la resta del territori. Els subjectes que ens donen el seu testimoni són insuficients per a copsar l'antiquitat del fenomen, però ens ajuden a visualitzar-ne el desenvolupament en l'eix territorial. Quant a la justificació, els testimoniats recollits s'orienten majoritàriament cap a la fonamentació política del sistema escolar francès.

PARAULES CLAU: Catalunya del Nord, substitució lingüística, interrupció lingüística familiar, llengua i escola francesa, política lingüística.

ABSTRACT

This article is an approach to the chronology and to the justification of the process of rupture in the intergenerational transmission of Catalan by the French language in North Catalonia through the living histories of a set of witnesses who have personally experienced it. The chronology sheds light on the onset of the process in Perpignan and its expansion to the rest of the territory. The subjects who give us their testimony here are insufficient to allow the antiquity of the phenomenon to be grasped, but they help us to visualise its development along the territorial axis. Regarding the justification of the process, the testimonies gathered here point mainly to the political foundations of the French school system.

KEYWORDS: North Catalonia, language shift, family language rupture, French language and school, language policy.

1. INTRODUCCIÓ

Segons l'*Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord* (EULCN) realitzada el 2015, els pares que s'adrecen en català als fills es redueixen a un insignificant 0,7% (*Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*: 7), percentatge que podem considerar, a efectes estadístics, una interrupció gairebé total de la transmissió familiar de la llengua. De fet, no ens sorprèn que siga així després de repassar la història del procés durant els dos darrers segles (Montoya, 2014). Una de les fites més recents d'aquest procés seria la datació d'una darrera generació pujada amb el català en els anys trenta i quaranta del segle xx. Si més no, així és com ho veuen, partint de la pròpia experiència, dos rossellonesos conscients del problema: el cantautor i autor literari Gerard Jacquet (1999: 112), nascut el 1955 al petit poble de Sant Feliu d'Amunt (905 habitants),¹ i Alà Baylac-Ferrer (2009: 15-16), vingut al món el 1965 al barri popular del Vernet (uns 10.000 habitants), a Perpinyà. Ells ja no van rebre el català de les generacions que els precediren, però el van poder adoptar durant la seua adolescència a força de sentir-lo a la llar familiar.

Per tal d'intentar acostar-nos una mica més a aquesta realitat sociolingüística, hem recollit una sèrie (breu) de testimoniatges de catalans del nord que l'han viscut en primera persona. La majoria d'ells han nascut i s'han criat en municipis del Rosselló, la comarca més poblada, que agrupa dos terços dels habitants de tota la Catalunya del Nord (457.793 habitants), per bé que en molts casos l'ascendència i la descendència familiar es reparteix per altres localitats de la mateixa comarca i de les comarques veïnes del Vallespir, el Conflent i la Cerdanya (vegeu-ne el mapa a l'annex). Gairebé tots els subjectes tenen el francès com a primera llengua i el català com a segona; en pocs casos és el català la llengua inicial o, a l'altre extrem, és simplement una llengua entesa. Els anys de socialització lingüística dels entrevistats es reparteixen entre 1938 i 1987, i s'agrupen la major part en els anys quaranta i cinquanta. Finalment, cal dir que hi ha tants hòmens com dones. Les entrevistes han seguit el mètode de la història oral, dins el qual, les converses han girat entorn de les llengües usades en les relacions familiars i, en alguns casos, de les justificacions d'aquests usos.²

Els resultats, doncs, ens posaran sobre la pista de la cronologia de la interrupció de la transmissió intergeneracional del català i, ocasionalment, de l'argumentació adduïda per a l'abandó d'aquesta llengua. Amb el benentès que les limitacions inherents a aquesta recerca, que parteix d'una mostra reduïda, permeten només apuntar una línia d'investigació que podria donar algunes clarícies sobre el procés de substitució

1. Aquest nombre d'habitants i els que seguiran corresponen al 2012, que són els més actualitzats que dona l'Institut National de la Statistique et des Études Économiques (INSEE).

2. A l'annex final, es pot veure la relació de subjectes entrevistats i la seua distribució a través de les variables socials esmentades. El treball de camp va ser dut a terme entre els mesos d'octubre de 2013 i gener de 2014 en el context d'un període sabàtic concedit per la Universitat d'Alacant a qui això subscriu. He d'agrair la col·laboració en la realització d'algunes entrevistes de Joana Serra, graduada en filologia catalana per la Universitat de Perpinyà, i els contactes facilitats pels col·legues del mateix centre universitari Joan Peytavi i Alà Baylac-Ferrer.

lingüística del català pel francès a la Catalunya del Nord i que ajudaria a rebatre algunes idees inexactes que s'han estès entre els investigadors; especialment, cal refutar l'afirmació que el *trencament* en la transmissió familiar de la llengua catalana ocorre després de la Segona Guerra Mundial (Carbonell i Albiol, 2013: 116; Serra, 2011: 1). En efecte, el *trencament* lingüístic és molt anterior, com es pot deduir no sols de les paraules proemials d'aquest article (el testimoniatge dels observadors interns i externs de la comunitat de parla nord-catalana del segle XIX ençà i la dada tan esquivada d'ús familiar del català) sinó també a partir dels relats dels subjectes recollits en el present treball que veurem tot seguit.

De fet, no hauríem de parlar d'un únic *trencament*, en singular, sinó d'una sèrie de *trencaments* que haurien anat graduant-se en funció de la grandària de les localitats afectades, de les classes socials, de zones geogràfiques concretes, etc., i que configuren un procés (global) que es desenvolupa a través d'una escala de pèrdua d'àmbits d'ús del català en benefici del francès. No debades, aquesta és la manera en què solen anar «esvaint-se» les llengües dites *minoritzades* i com ho hem verificat en altres territoris de la mateixa llengua catalana (Montoya, 1996). A tall d'hipòtesi, en el cas de la Catalunya del Nord, seria previsible de trobar els primers casos d'abandó familiar del català a les elits urbanes del centre vila de Perpinyà (Sant Joan); a aquests casos seguirien els de les classes petitburgeses perpinyaneses, radicades a barris com Sant Mateu, i, finalment, les més populars, en àrees com la del Vernet. Paral·lelament a aquests últims desenvolupaments, s'hi afegirien les classes altes de les localitats majors del Rosselló, com Canet, Argelers o Sant Cebrià, i els pobles al nord de la mateixa comarca, que fan frontera amb el francès.³ Els darrers graons del procés afectarien les comarques muntanyoses de l'interior —el Conflent, el Vallespir i l'Alta Cerdanya—, començant per les viles majors —Prada i Ceret—, i acabant pels pobles fronterers amb la Catalunya meridional.

2. CRONOLOGIA

2.1. *Perpinyà*

Les entrevistes realitzades a Perpinyà ens permeten retrocedir fins al tombant dels segles XIX i XX per a trobar el cas més antic de francesització al si de la mostra que hem aconseguit. Es tracta de la mare de PB (M-1941), nascuda el 1900 entre els barris de Sant Joan i Sant Mateu i encarregada d'un negoci de perruqueria i perfumeria del seu pare (i avi matern del nostre subjecte). Vegeu el seu arbre de transmissió lingüística (ATL) a l'annex.⁴ La muller de PB, en canvi (MF, F-1941), criada al Vernet, és

3. Pròpiament, es tractaria de la frontera amb l'occità, però el retrocés històric d'aquest idioma, molt més antic que el del català, ha fet que la frontera lingüística siga, realment, catalanofrancesa.

4. Cal dir que l'àvia materna del subjecte era nascuda el 1868 a Mallorca. No tenim informació sobre la llengua o les llengües conegudes i/o parlades. El segur és que la mare del subjecte tenia un català molt

primera francesitzada en la seua família. Aquest matrimoni no usa el català en la seua relació verbal, però tots dos són capaços de parlar-lo amb altres persones quan són requerits de fer-ho: ell amb més dificultats a causa d'una francesització familiar més antiga (dels avis als pares) i ella amb més facilitat gràcies a haver-ne estat ella primera i haver-lo sentit en els seus pares; a més a més, ella va disposar de l'ajuda involuntària de la seua besàvia:

*J'ai commencé à parler en català amb una dona gran, que era la mare de la meua padrina i que era de Cerdanya, i ella no entenia el francès. Bon, amb ella sum passat a parlar català.*⁵ (MF, F-1941)

Entre els altres perpinyanesos entrevistats, retrocedim fins als voltants de 1910 a través de la mare d'una informadora de formació culta (RP, F-1938), qui recorda que els dissabtes sa mare dedicava una hora a parlar en català a la mainada, cosa que no li va arribar a servir per a expressar-se en català per bé que sí per a entendre la llengua dels seus antecessors familiars. La resta de subjectes perpinyanesos ja tenen antecedents familiars en pobles dels voltants: BE (F-1966) és néta d'avis paterns d'Arles i materns d'Argelers i filla d'un matrimoni que mantenia a Perpinyà estant el català però que no li'l va transmetre; en aquesta situació, podria haver activat el seu català passiu, però les circumstàncies sembla que van interrompre aquest procés:

—I entre ells...?

BE: ...entre ells *se parlaient catalan, quand je me faisais grander [sic], c'était toujours en catalan [...]* [però] *je ne parle qu'enfrançais [...]* *parce que j'ai perdu ma mère à onze ans. Et mon père fa dix-huit ans qu'il est parti de la maison...*

Finalment, el darrer subjecte perpinyanès és una *rara avis* a la ciutat atès que, malgrat la seua joventut (SF, M-1987), ha rebut el català dels pares. Potser això s'explica perquè sa mare és de Barcelona, però no sempre l'ascendència sud-catalana és garantia de manteniment de la catalanitat lingüística (Carbonell i Albiol, 2013: 120-121). A més, aquest subjecte no té implicació amb els ambients catalanistes ni ha anat a una escola en català (ni la Bressola ni Arrels).⁶ Com ell mateix ens explica,

—On has nascut?

SF: Al centre vila: sem creixit aquí i sempre s'ha parlat català. Mon pare és català de Perpinyà [del Vernet] i ma mare és catalana de Barcelona. Quan se

sumari i francesitzat. El seu pare, tot i ser del Vallespir, va viure (i treballar mitjançant les perruqueries) a Perpinyà en un medi burgès urbanitzat, i de la «bona societat» francesa de finals del segle XIX.

5. Per a les transcripcions dels fragments extractats de les entrevistes, hem seguit els criteris de Verdguer (2002).

6. De fet, va ser trobat casualment a les Galeries Lafayette, on exercia com a dependent, i allà mateix va ser entrevistat.

van casar parlaven sempre català i nosaltros parlem català. Parlàvem francès a l'escola. [...] Après, força companys del meu atge que són d'aquí, tots parlen francès. Per més que els pares siguin catalans, ells parlen francès.

Encara més, quan l'entrevistador li demana per les perspectives de futur del català en la seua família, ell afirma que pensa mantenir-lo però sense lligar-lo a una recuperació culta:

—I si tu... no sé si tens parella... o te cases...

SF: No pas encara.

—Però quan tu et cases i tingues fills...

SF: Jo a les criatures els-e parlaré en català, als meus fills els-e parlaré català.

—I els portaràs a una escola en català?

SF: Això és diferent: els deixaré a l'escola normal, és a dir, francesa, mé parlaran català perquè a la casa sempre parlem català.

2.2. *La resta del territori*

La cronologia de la interrupció intergeneracional del català és, en general, més tardana entre les famílies dels individus criats en pobles. Tanmateix, trobem un cas força primerenc en relació amb els que hem vist de Perpinyà. Es tracta del que reporta AG (M-1952), individu originari de Montner, una localitat rossellonesa fronterera amb el francès.⁷ Aquest individu explica que la germana menor del seu avi matern, nascuda el 1911, va ser pujada en francès a pesar que el germà major (1904) havia estat criat en català. Així mateix, AG explica que el seu pare i una tia seua, nascuts en els anys vint, van ser educats tots dos en francès, però, mentre que el pare va recuperar el català, la tia no ho va fer. Això el porta a establir una relació entre el francès i la condició femenina i el català i el treball (sempre masculí) a les vinyes propietat de la família, tant de la d'ascendència paterna com de la d'ascendència materna. És a dir, que el francès hauria prevalgut com un tret específicament femení i ell hauria pogut recuperar el català dels seus avis pel fet de ser home i haver treballat a la vinya. Actualment només usa el català amb el seu consogre, natural de Ceret. Així és com ell ens ho explica:

AG: I aqueix home és ell [l'avi patern], que s'estava a casa [...]. Menjàvem a la casa tots quatre ensemble [el pare, la mare i el mateix AG], i [...], dins de la mateixa conversació, can parlava amb el seu fill [el pare d'AG], parlava en català, can parlava amb la seua nora [la mare d'AG], li parlava francès. I can parlava amb la filla [tia d'ell], li parlava fora francès.

—...pel fet que era filla...

7. Montner limita amb la comarca del Fenolledès, històricament occitanoparlant, i dista només tres quilòmetres del municipi de la Tor de França, respecte al qual presenta una dependència jurisdiccional (vegeu la nota 2).

AG: ...i no 'nava a la propietat. I can parlava al petit fill [= el nét, AG] li parlava fora francès. I jo mon pare, an a mi me feia igual: parlava sempre, a casa i per tot, fora francès, mé can 'nava a la vinya, era jo qui li parlava en català. Era ell que me responia en català. E sum jo que li parlava en català, e donc era ell que me responia en català. [...] Les noies més que els nins... més; les nines parlaven més el francès que el català, i els minyons parlaven català quan 'naven a la vinya i can 'naven a fer la festa entre companys parlaven català entre ellos, donc ho van gordar.

En suma, el cas de Montner podia ser primerenc pel fet de la seua proximitat amb el francès i malgrat la seua escassa població. AG ho expressa també així quan contrasta el seu poble nadiu amb el de residència actual, Arles (Vallespir), molt més gran:

AG: A Montner se parlava català fora a la vinya, a la propietat, *tandis* que aquí, en Vallespir se parlava català dins del carrer, a l'*épicerie*, a la carnisseria... se parlava català tabé. I jo, quan la gent venia aquí [...], els hi feia pler que els hi parli català. Els hi donava més confiança. Era una fraternitat: se pot dir així. [...] Arles és un poble que se parla català... i el català que m'agrada és el que està a prop de Prats de Molló i de la Cerdanya, que és un català de la *racine*: el governament francès ha arribat més tard. Aquí és la muntanya i se parla encara un català més pur... més de *racine*.⁸

Una altra localitat propera a la frontera lingüística amb el francès és Ribesaltes, on LP (F-1972) estableix el contrast entre els seus avis paterns: d'una banda, l'avi (1919), que va rebre el català dels seus pares (els besavis de LP) i, de l'altra, l'àvia (1929), que va ser educada en francès pels seus (els altres besavis de LP). Pel cantó familiar matern, en canvi, la francesització es retarda fins a sa mare mateixa (1949), els pares de la qual eren de Ceret. És a dir, per la part paterna, de Ribesaltes, que es troba més al nord, hi hauria hagut una interrupció del català més avançada que per la part materna, la qual, pel fet de procedir de la comarca del Vallespir, fronterera amb la Catalunya del Sud, hauria estat més tardana.

Ara bé, tampoc la procedència meridional no era garantia de manteniment de la catalanitat. En el cas de JM (M-1953), de Reiners, tant son pare (de Ceret) com sa mare (de Reiners), nascuts en els anys vint, van rebre el francès dels avis de JM. En el cas de la família materna, amb una diferenciació sexual i cronològica entre els tres germans: la mare de JM, la major, va ser pujada els primers anys en francès i, quan es va fer més gran, els pares van passar a parlar-hi català. Mentrestant, havia nascut el primer dels dos germans menors (anys trenta), al qual li havien parlat en català des de bon principi. Més tard, els avis materns de JM van tenir un fill de maduresa (anys quaranta), i van tornar a emprar el francès com a llengua de l'educació familiar. Per a visualitzar-ho millor, podem consultar la reconstrucció de l'ATL de JM (M-1953) a l'annex. Quant a JM, ha estat capaç de recuperar el català que sentia als seus avis pa-

8. El mot *racine* és en francès, que significa 'arrel', ací en sentit figurat.

terns i als materns amb sa mare i un oncle, gràcies a la seua residència al Vilar, un llogaret del municipi de Reiners on vivia:

—Però com és que parles català tu?

JM: L'*automatisme* de la llenga és que jo als setze anys el sentíi perquè els pagesos... tothom parla català... al Vilar, mé a nosaltros, als nens, tothom ens parlava francès... Jo tinc companys de la meu edat que són... que han anat a l'escola i no parlaven francès, doncs aqueixos... ells parlen més fàcilment el català.

Seguint amb la cronologia, tornem a la comarca del Rosselló i ens traslladem a Sant Nazari, on hem entrevistat tres subjectes d'una mateixa família: el marit (JS, M-1959), la muller (GI, F-1960) i el fill major (GS, M-1985). La introducció del francès ocorre en la mare de la muller, nascuda el 1930. En canvi, per part del marit (JS), el català no pateix interrupció fins als seus fills (el major, GS, i els altres dos, dels anys noranta), els quals, però, han rebut el francès per part de la muller (GI) i es comuniquen entre ells més en francès que en català a pesar d'haver fet tota la seua escolaritat a la Bressola. D'aquesta família cal destacar el testimoniatge de JS pel que fa a dos moments clau de la seua història lingüística. El primer moment és quan descobreix que era l'únic de la seua edat a Sant Nazari que parlava català amb la família. Ell es pensava que la norma era (llevada l'excepció d'una amiga, filla d'una catalana del sud), parlar francès al carrer, en els jocs, a l'escola, etc., i fer-ho en català a la llar:

JS: La gent que tenen deu anys més que jo [sobre els seixanta] el parlaven... els vells els hi parlaven català i ellos responien en francès. El que va passar és que jo no entení això... Me vai adonar que els meus companys d'infantesa, tothom l'entenia... el parlaven... algunes expressions... però emprés no, emprés no el sabien parlar. [...] I jo vai néixer aquí i vai aprendre a parlar francès quan vai anar a escola. [...] Jo parlavi francès amb els meus companys, però jo emprés me vaig adonar que els meus companys parlaven pas el català. L'entendien... parlaven uns mots, mé per tenir una conversa [...] no ho feien.

—O siga, que eres l'únic...

JS: De la meva generació al poble sem dos, però la meva companya que el parla és perquè sa mare era d'Olot. I doncs la meva companya, G., parla el català d'Olot i el rossellonès. I jo vaig sortir aixís... Ho és, ho és.

GI: *Il y a R.*

JS: *Mais R. ne parle pas.* [...] Lo que *vei*⁹ és que quan parlaven de la terra, coses del camp... tothom ho feia en català. Quan érem joves anàvem a fer veremes, cúller abricots, la gent que parlava català...

GI: *Les vieux parlaient catalan...*

9. Aquesta forma de primera persona d'imperfet d'indicatiu té la pronúncia [véji], de difícil transcripció ortogràfica (*veii?*). L'opció de la dièresi tampoc no representa una pronúncia real per bé que s'hi aproxima. Aquesta forma verbal no es troba en Verdager (2002).

El segon moment clau de la història lingüística de JS és quan «pacta» amb la muller (GI) quina llengua parlarà ell amb els seus fills i pateix l'oposició de la resta de la família:

JS: i emprés lo que va passar, quan ens vam casar, i jo vaig dir —quan era prenys— li dic: «jo, escolta, he reflectit i me vull pas morir... vull pas ser el darrer jo, les coses se poden pas aturar aixís, que tot lo que sé...» [mirant a GI:] —*je me rapelle*. —I jo li vai dir [...]: «Lo que farem, quan els nins... quan *nixiran* [sic], els hi parlaré català i tu francès». Mé això va pas ser... va ser una mica complicat això perquè la seua família els hi vai dir: «Escolteu, he reflectit: parlaré català...». Tothom: «I els fills parlaran pas... no sabran mai el francès...». I mon pare, pobre home, l'hi dic, i me diu: «Home, no t'ho cal pas fer, això, i, emprés, més tard, què faran?». I jo el vai espia i li vai dir: «I jo, com vai fer jo, que mai m'has parlat francès de la teua vida?». Va dir: «Uh, tenes raó, tenes raó, vés-hi!». I dic: «Ara, tu, tens de m'ajudar... cal que m'ajudis». —T'ajudaré» Mé se'm va morir... [mira GS] teníeu... tu tenies sis anys. [...] Llavontes mon pare ho va fer, i ma mare tabé. [...] Això va ser un experiment.

Els parents més tardans en accedir per primera volta al francès a través de l'educació familiar són els que reporten MP (M-1943), qui ens parla de sa germana major, nascuda el 1937 a Banyuls de la Marenda però filla d'un matrimoni vallespirenc (MP, que havia nascut a Tuïr, també va ser educat en francès); SC (F-1947), de Pià, ella mateixa francesitzada de manera primerenca en la seua família malgrat que una cosina seua, del 1936, encara havia estat pujada en català, i JP (F-1947), de Forques, també ella mateixa criada en francès per primer cop dins la seua família.

Com a conclusió (provisional) d'aquest apartat, cal recordar les restriccions que ja hem advertit de la mostra present. Per tant, els anys que hem anat especificant de començament del procés en cada ciutat i cada vila són els que es desprenen dels testimoniats dels nostres individus. Per descomptat que si n'haguérem entrevistat altres o haguérem pogut comparar diferents estrats socials, aquests anys podrien haver variat, especialment en el cas de Perpinyà, on el 1900 no és ni de bon tros el principi de la francesització en les famílies de la ciutat, ja que les fonts apunten que a mitjan segle XIX el procés ja s'havia iniciat per bé que encara ignorem des de quan (Montoya, 2014: 3). Això mateix cal dir respecte al 1911, que ens ha aparegut a les declaracions dels entrevistats de la resta de la Catalunya del Nord: en primer lloc perquè la diferència de tan sols un decenni no és suficient per a donar temps de «maduració» del fenomen a la capital i eixida posterior al territori que en depèn. Si ens basem en la cronologia que ha tingut lloc al País Valencià, on el fenomen s'enceta els anys trenta del segle XIX a la ciutat de València i no ha arribat a fer els estralls que ha fet a la Catalunya del Nord (Montoya i Mas, 2011: 228), per a Perpinyà podríem llançar la hipòtesi que la interrupció intergeneracional del català començaria, com a mínim, a principis del segle XIX. Quant a la resta del territori, sobretot a les viles grans del Rosselló, el fenomen s'iniciaria els primers anys del segle XX, com ens permeten deduir els casos de C. Grandó (Tuïr) i P. Fouché (Illa), nascuts a finals del segle XIX i educats encara en català (Montoya, 2014: 4).

3. JUSTIFICACIÓ

Ens toca ara analitzar l'argumentació que aporten els nostres individus per a justificar la interrupció en la transmissió del català ocorreguda a les respectives famílies. A diferència de la gran varietat argumental que detectem al País Valencià (Montoya i Mas, 2011: 294-295), a la Catalunya del Nord gairebé tots els arguments es concentren en el sistema escolar francès, bé perquè contenia una fonamentació política, o bé, més pragmàticament, perquè se'n derivaven càstigs o perquè de l'aprenentatge del francès depenia trobar feina:¹⁰

JM: Quan jo hi eri, sempre parlaven francès. Jo mai he parlat en català amb els meus avis. Ells sempre entre ells parlaven català.

—Parlaven en català a la teu mare?

JM: A la meua mare li parlaven francès perquè era... bo, per anar a escola... per ser francès, per ser republicans.

[...]

—Tots els republicans aquí a l'època prenien la posició de no parlar en català perquè... se sentien francesos?

JM: Pensi que era una utopia mundialista: esborrar les fronteres, esborrar... les llengües... no ho sé... [...] Pensi que a l'origina era una cosa de progrés... Era l'Estat francès que feia això. (JM, M-1953)

—I els teus pares t'han dit mai per què no t'havien parlat en català? És que t'ho han verbalitzat?

GI: *Ma mère disait qu'elle avait des difficultés, que pour elle c'était... pas facile, pas spontanée [...] ses parents étaient instituteurs de la République et il fallait parler français... [...] Et mon père parce que c'était mieux de parler français parce... qu'on est en France...* (GI, F-1960)

AG: Can ma mare anava a escola era mal vist; eren sancionats si parlaven català. La República francesa... considerava una nació de brut(s) si no parlava ben bé el francès, pensaven que era una persona bruta, una persona devaluada, bruta. Llavors... com se diu això... el professor, el *instituteur*... de l'escola te donava una punició, una sanció... i donc la mainada parlava... provava de parlar francès. [...] Havien guanyat els *instituteurs* francès [*sic*]... la República

10. L'escolarització generalitzada té les seues fites en la llei de Guizot de 1830 i les de Jules Ferry (1882-1883), que van estretament lligades al projecte polític francès de nacionalització de tots els habitants mitjançant el discurs de la democratització, l'educació per a tothom i l'ascens social. Efectivament, l'adhesió de la població al projecte nacional francès va anar lligada a un desenvolupament social i econòmic real. Aquest discurs ideològic reforçava, a més a més, la lluita de la República laica en contra dels conservadors i de l'Església (separació de l'Església i de l'Estat en 1905); s'hi afegia un fort ambient de revengisme guerrer i nacionalista contra Alemanya després de la derrota de la guerra del 1870 i de l'annexió d'Alsàcia (i encara més en el moment de la Primera Guerra Mundial). Aquests dos darrers elements, l'anticlericalisme i el patriotisme, van ser estretament lligats a la República (Estat-nació) i àmpliament i prioritàriament difosos a través de l'escola.

Francesa havia guanyat la guerra. La meua epoca de jo i l'epoca del meu pare [...] tenien poca feina per *convaincre* la gent de parlar francès. Era l'epoca del meu avi i dels rebesavis¹¹ que tenia la dificultat. (AG, M-1952)

—Per què creus que no t'han transmès el català, hi ha quelcom que els pesava?

SC: Pensi que l'evolució era així. [...] la meua mare ella ha après el francès a l'escola, i sempre nos contava això que quan parlaven en català eren castigats, que hi havia això de la delació, que si un deia « *aah, elle a parlée en catalan !* », tenies un *bon point*, tenies una *récompense*... *Bon*, això tothom ho sap, *c'était fait pour le bien de l'enfant !* Calia parlar francès, calia trapar una feina belleu a fora, *bon*, és això... (SC, F-1947)

—I sabeu per què vos van parlar en francès en compte de fer-ho en català?

MP: Perquè era la llei de l'escola... automàticament... vai anar a escola quan tení cinc anys, sis anys, i d'aquí se va ser... sempre hem parlat dels mainatges de parlar francès,¹² de *memori* no he après mai parlat [*sic*] català...

—Però no ho han expressat mai els pares: «Mira t'hem parlat francès per tal motiu?»

MP: No. Mai res.

—Ni vós els ho heu preguntat mai, ho heu vist com una cosa normal...

MP: La cosa s'és fusa així matei. Can prenes de l'atge, la teua gent, la teua gent entre ells parlaven català... t'hi posaves, et parlaven català: vualà.

—I ells ho veien normal...

MP: Justament. (MP, M-1943)

Precisament aquesta «normalitat» amb què es veia la criança dels fills en francès condueix a una buidor argumentativa en els individus següents:

—I alguna volta vas preguntar a algun amic: «per què vos parlen francès?»

JS: No, no. Jo vai nàixer aixins i...

—...i ho veies normal...

JS: Normal, normal. (JS, M-1959)

—Per als teus pares creus que ha estat una decisió clara de dir «li parlarem en francès» o que és una cosa que ha vingut naturalment?

BE: *No, c'était une décision de nous parler en français.* (BE, F-1966)

I per aquest camí arribem a l'argument final, que és el que dona títol al present treball perquè representa segurament el que ha estat el pensament dominant a la Catalunya del Nord durant tot el procés de substitució lingüística del català pel francès:

11. De fet, ell arriba en la seua reconstrucció genealògica fins als seus besavis, però sempre els anomena *rebesavis*.

12. La frase l'ha dit realment així, no és un error de transcripció. El sentit deu ser 'sempre hem dit als mainatges de parlar francès'.

MF: Mé mon pare feia un dret de nos parlar francès. (MF, F-1941)

Aquesta justificació condensa les altres: era un *dret*, és a dir, derivava de l'ordenament jurídic de la República Francesa, que proporcionava una educació universal (en francès) a tots els seus ciutadans. Però aquest «regal» de l'educació per a tots es transformava en un *deure* envers aquests mateixos ciutadans, que havien de «compensar» l'Estat «sacrificant» la seua pròpia llengua. Popularment, el concepte de *dret* no sol posseir una accepció clarament oposada a la de *deure*, que és com l'usen els juristes. Segurament la frase prové de l'expressió francesa «*se faire un devoir de*», que en el català rossellonès seria «Mon pare se feia un dever —'deure'— de nos parlar francès»; és a dir, es feia valdre com un argument: gent que s'obligava a fer de model, que se prenia com a honor i missió de ser un exemple per al màxim bé dels seus fills, una actitud molt estesa entre els catalans del nord de lleialtat envers el país: França.¹³ En conclusió, en la frase que ens ha servit per a encapçalar aquest article veiem recollides les dues accepcions, la de *dret* i la de *deure* en una simbiosi profundament expressiva del pensament dels catalans del nord durant, almenys, els dos darrers segles.

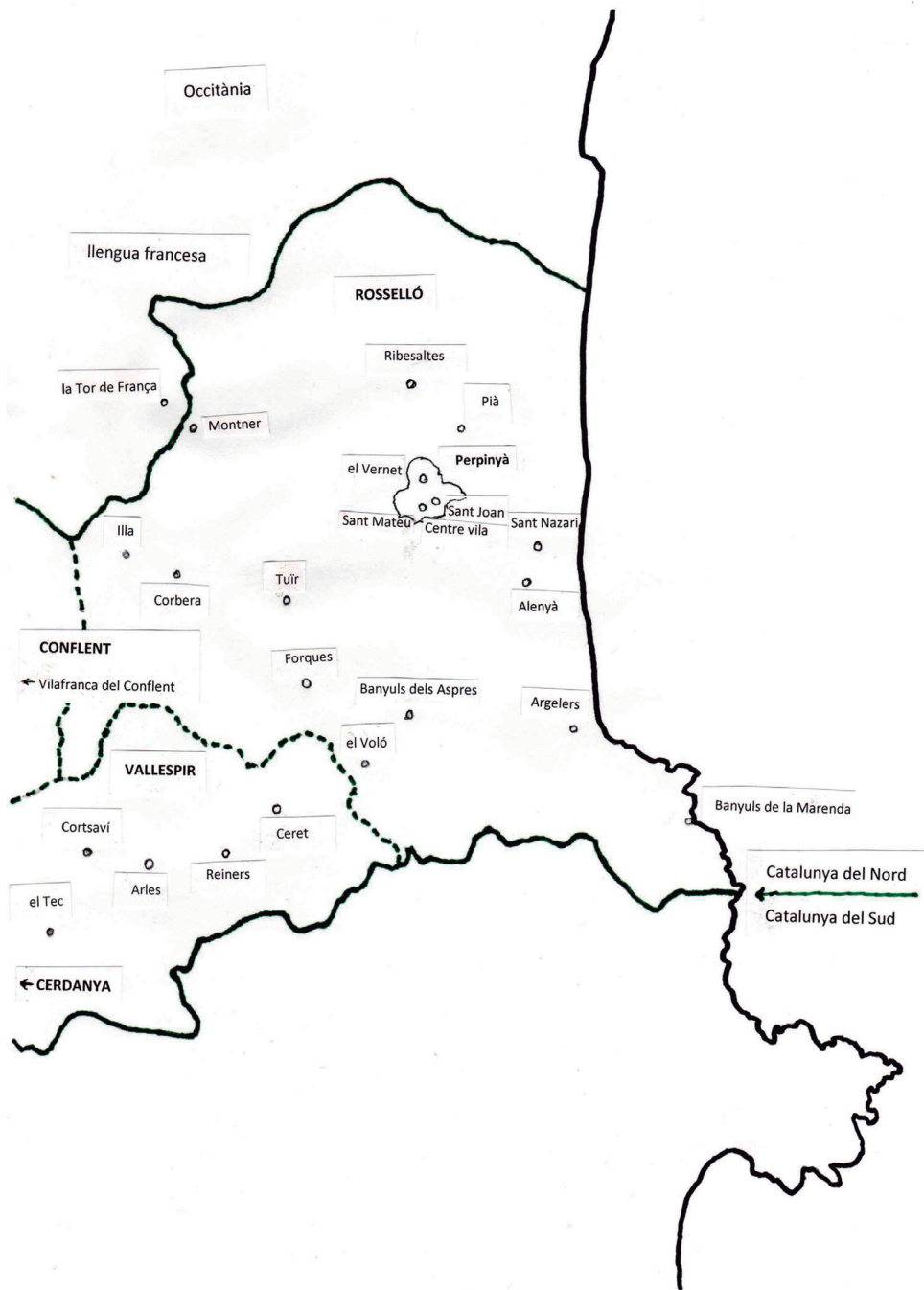
BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BAYLAC-FERRER, Alà (2009). *Catalunya Nord: Societat i identitat: Reflexions, vivències i panorama català*. Canet de Rosselló: Trabucaire. <<http://www.trabucaire.com>>.
- CARBONELL, Natàlia; ALBIOL, Gemma (2013). «Transmissió, pèrdua i recuperació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord: Anàlisi d'alguns testimonis orals». *Ianua: Revista Philologica Romanica*, vol. 13, núm. 1, p. 115-132.
- Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015: Principals resultats de l'Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística; Perpinyà: Consell Departamental dels Pirineus Orientals: Universitat de Perpinyà. Institut Franco-català Transfronterer. [PDF]
- JACQUET, Gerard (1999). «Situació de la llengua a la Catalunya Nord». *El català: Un debat a finals del segle xx*. Barcelona: La Busca, p. 109-118.
- MONTOYA, Brauli (1996). *Alacant: la llengua interrompuda*. València: Denes.
- (2014). «Aproximació a la cronologia de la introducció del francès com a llengua vernacle a la Catalunya del Nord (segles XIX-XX)» [en línia]. *Llengua, Societat i Comunicació*, núm. 12. <<http://revistes.ub/index.php/LSC/lsc@ub.edu>>.
- MONTOYA, Brauli; MAS, Antoni (2011). *La transmissió familiar del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- SERRA, Joana (2011). «Un trauma col·lectiu». Premi de Comunicació Científica Joan Lluís Vives. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- VERDAGUER, Pere (2002). *Diccionari del rossellonès*. Barcelona: Edicions 62.

13. Aquesta actitud podia ser més forta encara en el cas de la gent provinent del sud de la frontera, per a la qual l'adhesió a França i a la seua llengua representava una contrapartida justa de l'acceptació del refugiat.

ANNEX

Mapa del territori objecte d'estudi



Equivalències

MP: inicials del nom de la persona (quan és conegut)

M: sexe masculí

F: sexe femení

1953: any de naixement

Ceret: localitat de naixement

L1: llengua primera

L2: llengua segona

CT/(Fr): parla el català i entén el francès (i potser també el xampurreja)

CT/Fr: català L1 / francès L2

CT/Cs: català L1 / castellà L2

Fr/CT: francès L1 / català L2

Fr/(CT): parla el francès i entén el català (i potser també el xampurreja)

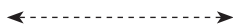
Fr: només parla francès

Negreta: subjecte entrevistat

Redona: persones referides



Comunicació i/o transmissió del català



Comunicació i/o transmissió del francès



Canvi del francès al català durant la socialització familiar

Subjectes entrevistats per poblacions

Comarca del Rosselló

Forques (1.169 hab.)

1. JP (F-1947), Fr/CT

Montner (311 hab.)

2. AG (M-1952), Fr/CT

Perpinyà (120.489 hab.)

3. BE (F-1966), Fr/(CT)

4. RP (F-1938), Fr/ (CT)

5. SF (M-1987), CT/Fr

6. PB (M-1941), Fr/CT

7. MF (F-1941), Fr/CT

Pià (7.955 hab.)

8. SC (F-1947), Fr/CT

Ribesaltes (8.201 hab.)

9. LP (F-1972), Fr/CT

Sant Nazari (2.543 hab.)

10. JS (M-1959), CT/Fr

11. GI (F-1960), Fr/(CT)

12. GS (M-1985), Fr/CT

Tuïr (7.189 hab.)

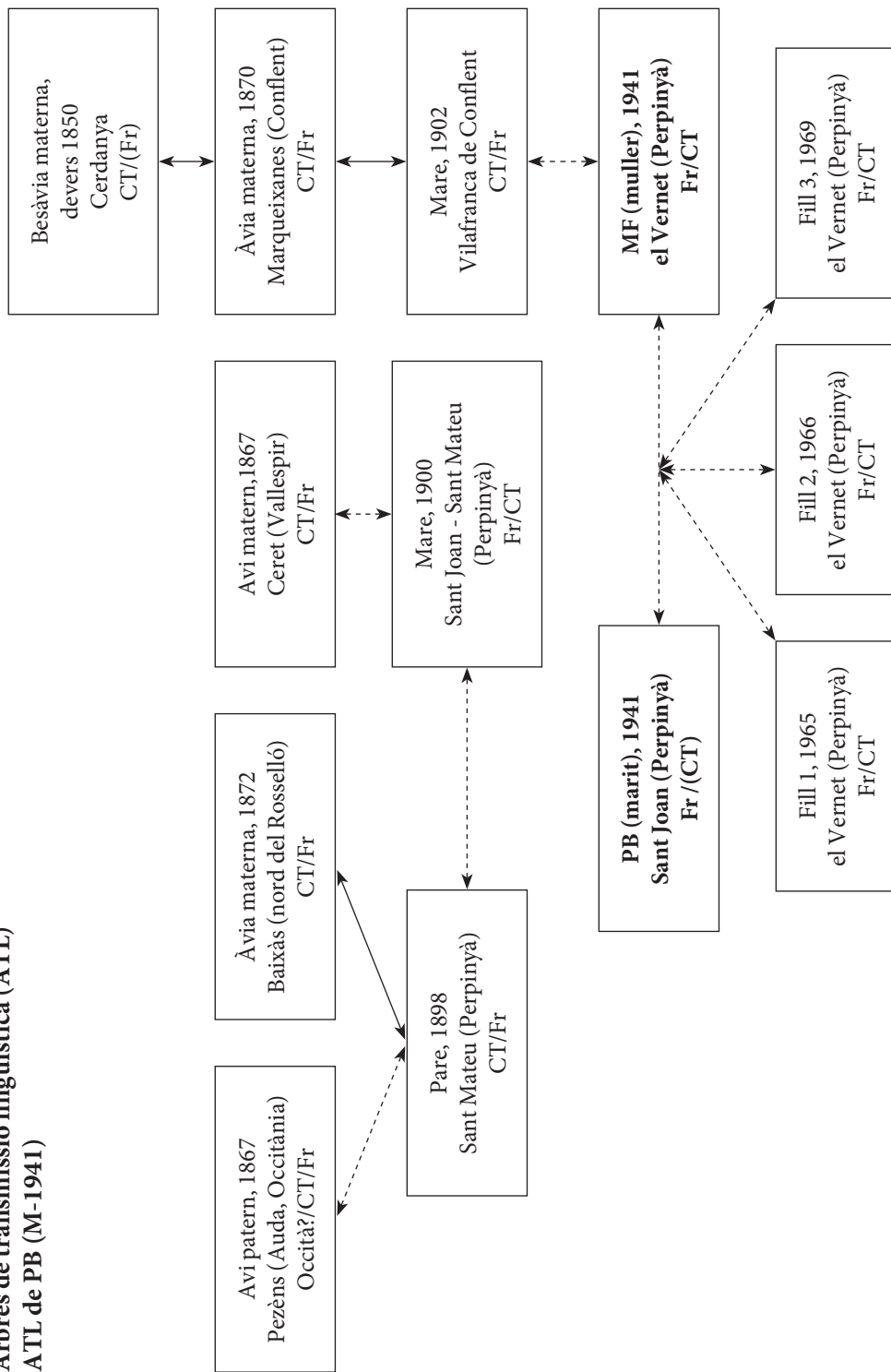
13. MP (M-1943), Fr/CT

Comarca del Vallespir

Reiners (1.246 hab.)

14. JM (M-1953), Fr/CT

**Arbres de transmissió lingüística (ATL)
ATL de PB (M-1941)**



ATL de JM (M-1953)

